

نقش عقل در استنباط احکام شرعی
از دیدگاه فقهایی امامیه

www.ketab.ir

معصومه یارشریفی

سرشناسه: یارشیرینی، معصومه، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور: نقش عقل در استنباط احکام شرعی از دیدگاه فقهای امامیه / معصومه یارشیرینی
مشخصات نشر: قم: امتداد حکمت، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری: ۲۲۱ ص:، ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۸۸۳-۴۷-۵ ISBN:

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۱۱] - ۲۲۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: عقل و ایمان (شیعه)

Faith and reason -- Shi'ah

موضوع: عقل و ایمان (اصول فقه)

Faith and reason (Islamic law)

موضوع: شیعه امامیه -- اصول دین

Imamite Shi'ah -- Pillars of Islam*

موضوع: اصول فقه شیعه

Islamic law, Shiites -- Interpretation and construction *

موضوع: عقل‌گرایی (اسلام)

Rationalism (Islam)*

رده‌بندی کنگره: BP ۲۱۶/۱۵

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۴۲

شماره کتابشناسی ملی: ۸۸۶۰۳۸۲

نقش عقل در استنباط احکام شرعی از دیدگاه فقهای امامیه

معصومه یارشیرینی

ناشر: انتشارات امتداد حکمت

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۸۸۳-۲۷-۵

قطع: رقعی

بها: ۵۰ هزار تومان

سال چاپ: بهار ۱۴۰۱

نویت چاپ: چاپ اول ناشر (چاپ سوم کتاب)

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

_____ کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است. _____

تماس با ناشر:

۰۹۳۶ ۳۹۵ ۶۴۷۳ (آقای محمد قمی اوپلی)

۰۹۹۲ ۸۲۷ ۱۱۰۵

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۵

فصل اول: مباحث مقدماتی/ ۱۹

گفتار اول: کلیات ۲۱

گفتار دوم: مفهوم‌شناسی ۲۶

عقل ۲۶

عقل در لغت ۲۶

عقل در قرآن ۲۸

عقل در سنت ۳۰

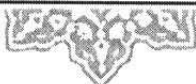
عقل در فقه ۳۲

استنباط در لغت و اصطلاح ۳۴

حکم در لغت و اصطلاح ۳۷

فقه ۳۹

فقه در لغت ۳۹

۴۴.....	فقه در اصطلاح فقها و اصولیون
۴۶.....	گفتار سوم: انواع عقل و اقسام دلیل عقلی
۴۶.....	مقدمه
۴۸.....	انواع عقل
۴۸.....	عقل نظری
۴۸.....	عقل نظری و تقسیمات آن
۴۹.....	مدرکات عقل نظری
۵۰.....	رباعیات عقل نظری
۵۱.....	جایگاه عقل نظری نسبت به نقل
۵۲.....	حجیت عقل نظری
۵۳.....	ثمره عقل نظری
۵۴.....	عقل عملی
۵۵.....	رسالت عقل عملی
۵۵.....	تفریع عقل عملی بر عقل نظری
۵۶.....	ادراکات عقل عملی
۵۷.....	حجیت عقل عملی
۵۸.....	ثمره عقل عملی
۶۰.....	عقل دینی
۶۰.....	عقل تجریدی و تجربی
۶۰.....	عقل برهانی

فهرست مطالب ۹

عقل عرفی	۶۱
اقسام دلیل عقلی	۶۲
مستقلات عقلی	۶۲
غیر مستقلات عقلی و اقسام آن	۶۲
اجزاء	۶۲
مقدمه واجب	۶۵
نهی از ضد	۶۵
جواز اجتماع امر و نهی در امری واحد	۶۶
نهی شرعی از عمل، مستلزم بطلان عمل	۶۶
نتیجه	۶۷
گفتار چهارم: پیشینه به کارگیری دلیل عقل در فقه شیعه	۶۸
مقدمه	۶۸
دوره پیامبر ﷺ	۶۹
دوره امامان معصومین علیهم السلام	۶۹
دوران غیبت	۷۰

فصل دوم: نقش ابزاری عقل / ۸۳

گفتار اول: اعتبار و حجیت عقل	۸۵
مقدمه	۸۵
تبیین چرایی حجیت عقل و جعلی یا ذاتی بودن آن	۸۶

- ۸۹..... حجیت عقل در متون نقلی دین
- ۹۰..... آیات قرآن کریم
- ۹۲..... عقل از دیدگاه نهج البلاغه
- ۹۴..... ذکر برخی روایات در مورد عقل
- ۹۵..... مدح و حجیت عقل
- ۹۸..... مذمت عقل در فهم احکام
- ۱۰۱..... جمع بین روایات مذکوره
- ۱۰۳..... گرایش اخباریون و ظاهرین در حجیت عقل
- ۱۰۶..... نقد دیدگاه آنان
- ۱۰۸..... نتیجه
- ۱۰۹..... گفتار دوم: بررسی موارد و مصادیق کاربردی عقل
- ۱۰۹..... مقدمه
- ۱۰۹..... نقش عقل در تصدیق به کتاب و سنت
- ۱۱۴..... نقش عقل در مقام اثبات وثاقت متون دینی
- ۱۱۵..... اماره و قرینه اعتبار روایت
- ۱۱۶..... طرد روایت به ملاک مخالفت با حکم عقل
- ۱۱۷..... ترجیح یک روایت بر روایت دیگر در هنگام تعارض
- ۱۱۸..... نقش عقل در مقام استنباط از کتاب و سنت
- ۱۱۸..... نقش عقل در استنباط از کتاب و سنت
- ۱۱۹..... کشف قواعد یا قاعده سازی

فهرست مطالب // ۱۱

الف: قاعده اصولی تعیین	۱۱۹.....
ب: قاعده فقهی نفی ولایت	۱۲۰.....
تصرف در ادله نقلی	۱۲۱.....
ترجیح یک فتوای فقهی	۱۲۲.....
دست یابی به علت و مناط حکم	۱۲۳.....
نتیجه	۱۲۵.....

فصل سوم: بررسی ادله قاعده تلازم/ ۱۲۷

گفتار اول: زمينه بهره گیری از منبع عقل در فقه شیعه	۱۲۹.....
مقدمه	۱۲۹.....
منبع عقل و فهم کتاب و سنت	۱۲۹.....
الف. رابطه قرآن و سنت	۱۳۰.....
ب. اختصاصی بودن زبان دین:	۱۳۱.....
ج. تأثیر ذهنیت ها و پیش فرض ها:	۱۳۳.....
نقش عقل در عرض کتاب و سنت	۱۳۶.....
نظریه اعتبار ادراکات عقلی بطور مطلق	۱۳۷.....
قیاس	۱۳۷.....
استحسان	۱۴۱.....
مصالح مرسله (استصلاح)	۱۴۲.....
نظریه نفی اعتبار ادراکات عقلی بطور مطلق	۱۴۴.....

- نظریه ارزش مندی ادراکات یقینی عقلی ۱۴۷
- بنای احکام بر مصالح و مفاسد ۱۴۸
- میزان توانایی عقل در کشف ملاکات احکام ۱۴۹
- اصالت حق الله و تعبد در مقابل خداوند ۱۵۲
- نتیجه ۱۵۵
- گفتار دوم: جایگاه حسن و قبح عقلی در استنباط احکام ۱۵۷
- مقدمه ۱۵۷
- پیشینه تاریخی حسن و قبح در اسلام و ملاک تحسین ۱۵۹
- معانی حسن و قبح و محل نزاع در آن ۱۶۲
- معانی حسن و قبح ۱۶۲
- محل نزاع بین عدلیّه و اشاعره ۱۶۴
- ادله عدلیّه و اشاعره بر حسن و قبح ۱۶۶
- ادله عدلیّه برای اثبات حسن و قبح عقلی ۱۶۶
- بدیهی بودن عقلی ادراک حسن و قبح ۱۶۶
- ملازم بودن انکار تحسین و تقبیح عقلی با انکار شرعی ۱۶۷
- عدم اثبات شرایع با انکار حسن و قبح عقلی ۱۶۸
- دلایل اشاعره بر انکار حسن و قبح عقلی ۱۶۹
- یکسان بودن همه قضایا، با بدیهی بودن قضیه ۱۶۹
- عدم قبح دروغ مصلحت آمیز ۱۷۱
- جبر شارع در بیان احکام، با قبول حسن و قبح عقلی ۱۷۲

پیشگفتار

عقل، یکی از منابع غیر قابل انکار شناخت معارف بشری در همه زمینه‌های مادی و معنوی حیات است. هر چه انسان به نشئه عقل نزدیک‌تر می‌شود، کثرت و تشبث در وجود او کم‌تر و حیاتش به مقام وحدت نزدیک‌تر می‌شود و این شکل فردی ما می‌باشد؛ چرا که به دلیل دوری از قلمرو عقل، در درون خود با ناهنجاری‌ها و پراکندگی‌های فراوان روبرو هستیم و از این رو در لحظات کوتاه نماز نیز، توان ضبط و جمع‌آوری خواص خویش را نداریم.

اگر آدمی به دنبال وحدت درونی خود و اتحاد بیرون با دیگران است به ناچار باید از مرتبه حس و خیال ترقی کرده، به قلمرو عقل وارد شود و تحت فرماندهی آن، هم عالمانه گرایش‌های نظری خود را به خدا مربوط سازد و هم عادلانه و صالحانه گرایش‌های عملی خویش را به مسیر عبودیت حق بازگرداند و به عبارت دیگر، عقل انسانی علم و عمل او را عقال کرده و با بستن دست و پای هوس، شئون ادراکی و تحریکی انسان سالک را نه تعطیل، بلکه تعدیل نماید. عقل یکی از منابع مهم استخراج احکام از دیرزمان بین علما و دانشمندان اصولی مطرح بوده و هست.

صرف نظر از آیات و روایات که در مورد عقل هستند، حکما و فلاسفه نیز عقل را ستایش کرده‌اند و آن را در تمام زوایای زندگی بشر از جمله در استنباط

احکام و ادراک حسن و قبح افعال، دارای نقش کلیدی می‌دانند. آیات و روایات متعدّد از عقل سخن گفته‌اند و کسی را که از این نعمت خدادادی استفاده نکند و در زندگی با نور تعقل و تدبّر حرکت نکند، با تعبیر گوناگون مذمت می‌کنند.